

Aanvullende Archeologische Inventarisatie

Gorinchem – Politieregiokantoor (Gemeente Gorinchem)

BILAN

2002/21

Rapport-ID

Titel	Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) Gorinchem – Politieregiokantoor (Gemeente Gorinchem)
Nummer	2002/21
Aantal pagina's	21
Aantal losse kaarten	
Opdrachtgever	Smitshoek Projectmanagement
Contactpersoon opdrachtgever	dhr. J.H. Carlier
Onderzoekskader	herinrichting plangebied
Projectleider Bilan	S.J. Kluiwing
Auteur(s)	S.J. Kluiwing
Onderzoeksmedewerker(s)	J.-J. van Suijlekom
Kaarten en afbeeldingen	B. A. Nellestijn
Onderzoekperiode	
Concept	03-07-2002
Eindrapport	16-07-2002
Elektronische versie	-
Akkoord Bilan	C.J.M. Witteveen
Definitief rapport verzonden aan:	Smitshoek Projectmanagement (5x) Stadsarcheoloog Gorinchem (2 x)

BILAN

Postvak B-031
Postbus 90903
5000 GD Tilburg

T: 0877 – 874278
F: 0877 – 873928
M: 06 – 50242186
E: Bilan@fontys.nl
I: <http://www.bilan.nl>

Bezoekadres:
Professor Goossenslaan 1-01, ruimte B-215
Tilburg

© BILAN 2002

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, elektronisch databestand of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor het overnemen van gedeelte[n] uit deze uitgave dient men zich tot de uitgever te wenden.

Inhoud

Samenvatting.....	7
1 Inleiding.....	9
2 Methode.....	11
3 Analyse.....	11
3.1 Geologie en palaeogeografie.....	11
3.2 Archeologie.....	12
3.3 Geologie en archeologie in de boringen.....	13
4 Conclusie.....	18
5 Aanbeveling.....	18
6 Literatuur.....	19
Overzicht geologische perioden.....	20
Overzicht archeologische perioden.....	21

Figuren

fig. 1: ligging van het plangebied in de regio.....	10
fig. 2: IKAW en ARCHIS- gegevens.....	13
fig. 3: maaiveldhoogten in meter boven NAP.....	14
fig. 4: bodemprofiellijn bp. 5-9.....	16
fig. 5: bodemprofiellijn bp. 2-5.....	17

Samenvatting

Begin juli 2002 werd een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uitgevoerd op het terrein van het toekomstige politieregiokantoor te Gorinchem (ZH, hierna: Gorkum). In totaal werden 9 boringen rond de bestaande bebouwing geologisch, bodemkundig en archeologisch geanalyseerd, met behulp van bekende gegevens uit de literatuur. Uit de onverstoorde rivier- en oeverwalafzettingen die dateren uit de laatste 700 jaar werden postmiddeleeuwse aardewerkscherven en baksteenfragmenten opgeboord. Onder deze afzettingen, op 3 meter onder het maaiveld, werden geulafzettingen van de 'Romeinse Linge' aangetroffen, waarvoor een hoge archeologische verwachting geldt ook gezien eerdere vondsten in de directe omgeving. Gebaseerd op de verzamelde resultaten wordt verder onderzoek aanbevolen bij bodemversturende activiteiten dieper dan 1 meter.

1 Inleiding

Op het terrein van het toekomstige politieregiokantoor aan de W. de Vries Robbéweg te Gorkum voerde Bilan op 1 juli 2002 een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) uit in opdracht van Smitshoek Projectmanagement.

Directe aanleiding voor dit onderzoek was de te verwachten bodemverstoring bij nieuwbouw van het politieregiokantoor.

Het doel van het onderzoek was om de archeologische gesteldheid van de bodem te onderzoeken en te adviseren over mogelijk vervolgonderzoek voordat met de bouw begonnen wordt.

In dit rapport wordt in het kort de opbouw van de bodem van het plangebied volgens literatuur, geologische en palaeogeografische kaarten besproken. Daarnaast worden gegevens uit het Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS), de Indikatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW), en de CHS¹-rapportage van de provincie Zuid-Holland weergegeven. Vervolgens worden de boorresultaten gepresenteerd in twee bodemprofielen. Er werden 9 boringen gezet (met de Edelmanboor en de handguts) om de bestaande bebouwing van de RIVAS heen (zie fig. 1). Twee boringen stuikten binnen een halve meter onder maaiveld op puin, de overige gaven een redelijk tot gaaf (onverstoord) beeld van de ondergrond. Het rapport besluit met conclusies en aanbevelingen.

Voorafgaand aan het booronderzoek werd een KLIC-melding gedaan onder nummer 02W16819.

---

¹ Cultuurhistorische Hoofdstructuur.

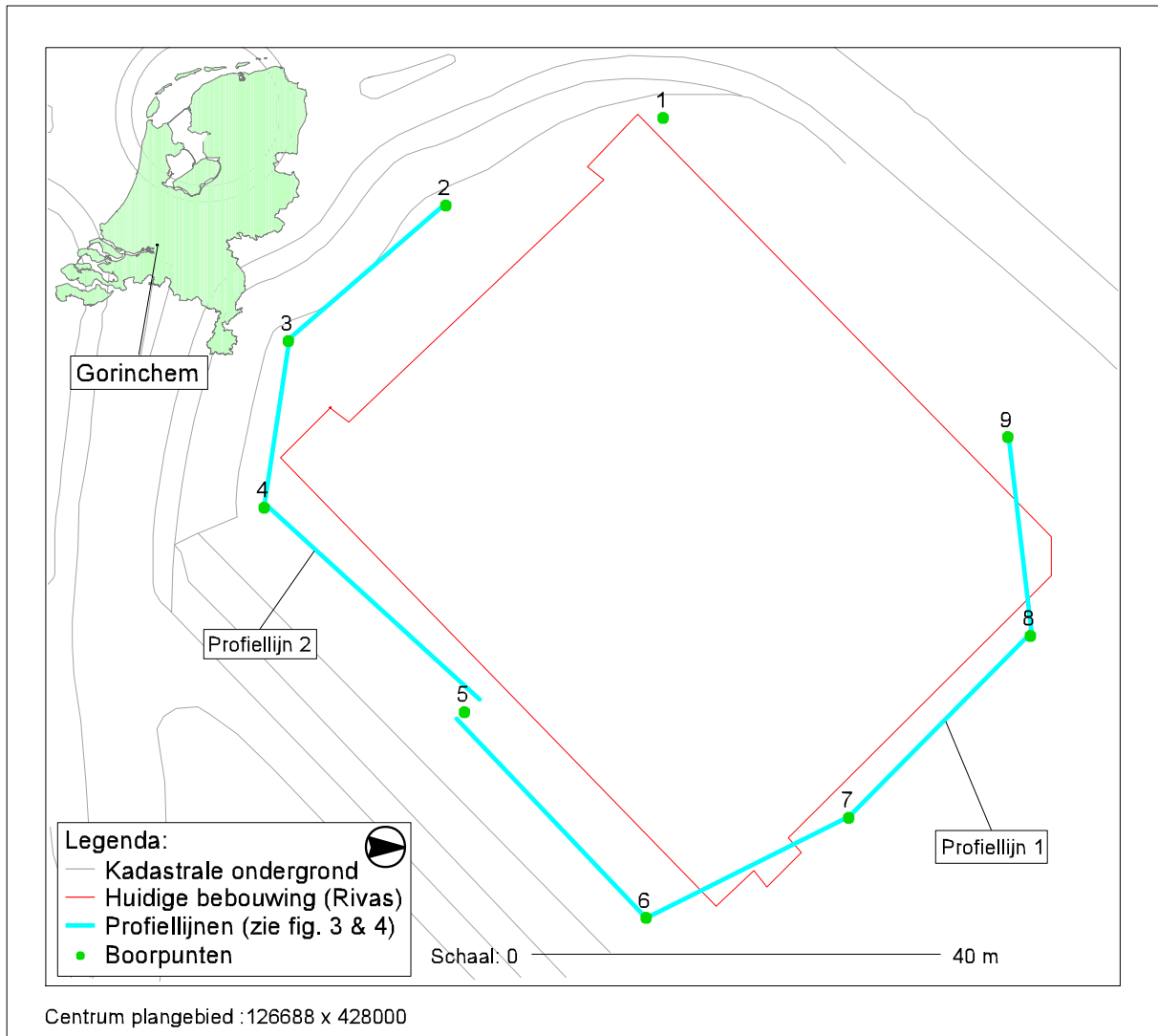

fig. 1: ligging van het plangebied in de regio

2 Methode

Een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI) is een non-destructieve onderzoeksmethode voor het karteren en waarderen van archeologische waarden. Op basis van een AAI kunnen adviezen worden gegeven over de inrichting van het plangebied en voor aanvullend onderzoek.

De uitvoering van een AAI kan verschillende vormen hebben, zoals een booronderzoek of een oppervlakte- of slootkantkartering. Deze AAI is uitgevoerd als booronderzoek, aangevuld met een bureauonderzoek.

Het bureauonderzoek bestond uit het verzamelen en analyseren van Archis-gegevens, de CHS-Zuid-Holland, topografische, historische, geomorfologische en bodemkundige kaarten en andere relevante literatuur.

Tijdens het veldonderzoek werden in totaal 9 boringen gezet met een Edelmanboor ($\varnothing$ 7 cm) en met de guts doorgezet tot op maximaal 3 meter - mv. De boorinhouden werden niet gezeefd. Er werd gelet op archeologische indicatoren in de boringen, zoals houtskool- en aardewerkfragmenten. Daarnaast worden de bodemopbouw en de landschappelijke ligging bestudeerd.

3 Analyse

3.1 Geologie en palaeogeografie

Het plangebied ligt in het Zuid-Hollandse rivierenlandschap aan de huidige rivier de Waal, die in het westen Boven-Merwede heet. Gorkum ligt op het punt waar de Linge samenvloeit met de Waal. Regionaal bestaat de ondergrond van de noordelijke Waal-oever uit een afwisseling van veen (Hollandveen) en kleilagen, afgezet door fluviatiele (=rivier-) processen uit de laatste 5000 jaar. Plaatselijk komen oude rivierbeddingen in de ondergrond voor. Voorbeelden hiervan zijn te vinden in de ondergrond van Gorkum en oostelijk bij Dalem. Deze oude zandige rivierbeddingen (op de geologische kaart aangegeven als geulafzettingen) liggen onder een pakket van komkleien en veenlagen. Plaatselijk liggen er ook vrij recente rivierafzettingen aan de oppervlakte. Een typisch profiel bij Gorkum ziet er volgens de geologische kaart als volgt uit: afzettingen van Tiel (geul- en oeverafzettingen), op afzettingen van Tiel (komklei), op Hollandveen, op afzettingen van Gorkum (komklei en oeverafzettingen), op afzettingen van Gorkum (geul- en oeverafzettingen).

Het plangebied aan de W. de Vries Robbéweg ligt pal ten noorden van het oude centrum van Gorkum. Hoewel de geologische kaart hier geen gegevens laat zien (geen kartering in de bebouwde kom) kan uit het beschikbare kaartpatroon worden opgemaakt dat er in de ondergrond van Gorkum oude geulafzettingen moeten voorkomen. Dit beeld wordt bevestigd door een palaeogeografische kaartreconstructie die de oude loop van de Linge recht onder het plangebied door laat lopen². Deze rivier stroomde van 2160 jaar geleden totdat zij in het jaar 1307 AD bij Tiel werd afgedamd³. Vele Romeinse schepen zijn gevonden langs deze voor de Romeinen belangrijke bevaarbare rivierloop in relatief dichtbevolkt gebied. De huidige Linge ligt 50 meter ten westen van het plangebied en is behalve afgedamd ook bedijkt en loopt over de stroombedding van de oude stroomgordel. Deze oude stroomgordel behoort op de geologische kaart tot de afzettingen van Tiel (afgezet na 1800 v.C.). Monsters van een gelijkwaardige geulafzetting in de ondergrond bij Dalem vertonen een zandige en grindige samenstelling⁴.

3.2 Archeologie

Op de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) valt het plangebied in een zone met een 'zeer grote kans op archeologische waarden' (zie fig. 2). Op de kenmerkenkaart van de CHS (Provincie Zuid-Holland) wordt deze zone aangeduid als stroomgordel aan het huidige oppervlak (occupatie in de Romeinse tijd⁵). In de omgeving van het onderzochte terrein zijn betrekkelijk veel archeologische vondsten gedaan. Een gedeelte daarvan wordt als waarneming vermeld in de ARCHIS-database⁶. Deze meldingen hebben betrekking op toevallige vondsten tijdens graaf- of landbouwwerkzaamheden, op vondsten aan het oppervlak door amateur-archeologen, of op vondsten tijdens archeologisch (proef-) onderzoek. De database geeft bijna 30 waarnemingen in de gemeente Gorinchem (indusief Arkel), waarvan een derde deel betrekking heeft op vondsten uit de Romeinse tijd. Het gaat hier hoofdzakelijk om handgedraaid aardewerk (keramiek) en dikwandig aardewerk van (olie-) amforen⁷. Uit de polder Kort-Scheiwick zijn 3 fragmenten bekend van Midden Oostgallisch Dragendorff 37 'Terra sigillata' (kom/schaal) afkomstig uit Lavoye⁸. Bij Dalem, ten oosten van Gorkum, is een ligger van een maalsteen gevonden, eveneens gedateerd als Romeins⁹. Relevant in het kader van de ligging van het plangebied is de vermelding van een aantal losse keramiekvondsten, waaronder Romeinse, aan de Spijkse Kweldijk stroomopwaarts vanaf Gorkum langs de Linge¹⁰. Net als bij het plangebied en bij Arkel ligt de oude 'Romeinse' Linge hier in de ondergrond en is de huidige loop er op ingesneden. De vondsten bij Spijk werden aangetroffen bij het omzetten van weiland naar natuurgebied.

² Berendsen & Stouthamer (2002).

³ Berendsen (1990); Vink (1954).

⁴ Verbraeck (1970).

⁵ Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, regio Alblasser waard en Vijfherenlanden. Provincie Zuid-Holland, Den Haag, 1999.

⁶ ARCHIS is een landelijke databank van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek waarin alle aangemelde waarnemingen zijn opgenomen. Een ARCHIS-waarneming is de registratie van een vindplaats, de aard en ouderdom van de vondst met gegevens van de vondstomstandigheden en de locatie.

⁷ Archis waarnemingsnummers 32146, 29741, 29740, 28814, 28813, 27310.

⁸ Archis waarnemingsnummers 26066, 26066.

⁹ Archis waarnemingsnummer 28814.

¹⁰ Archis waarnemingsnummer 31031.

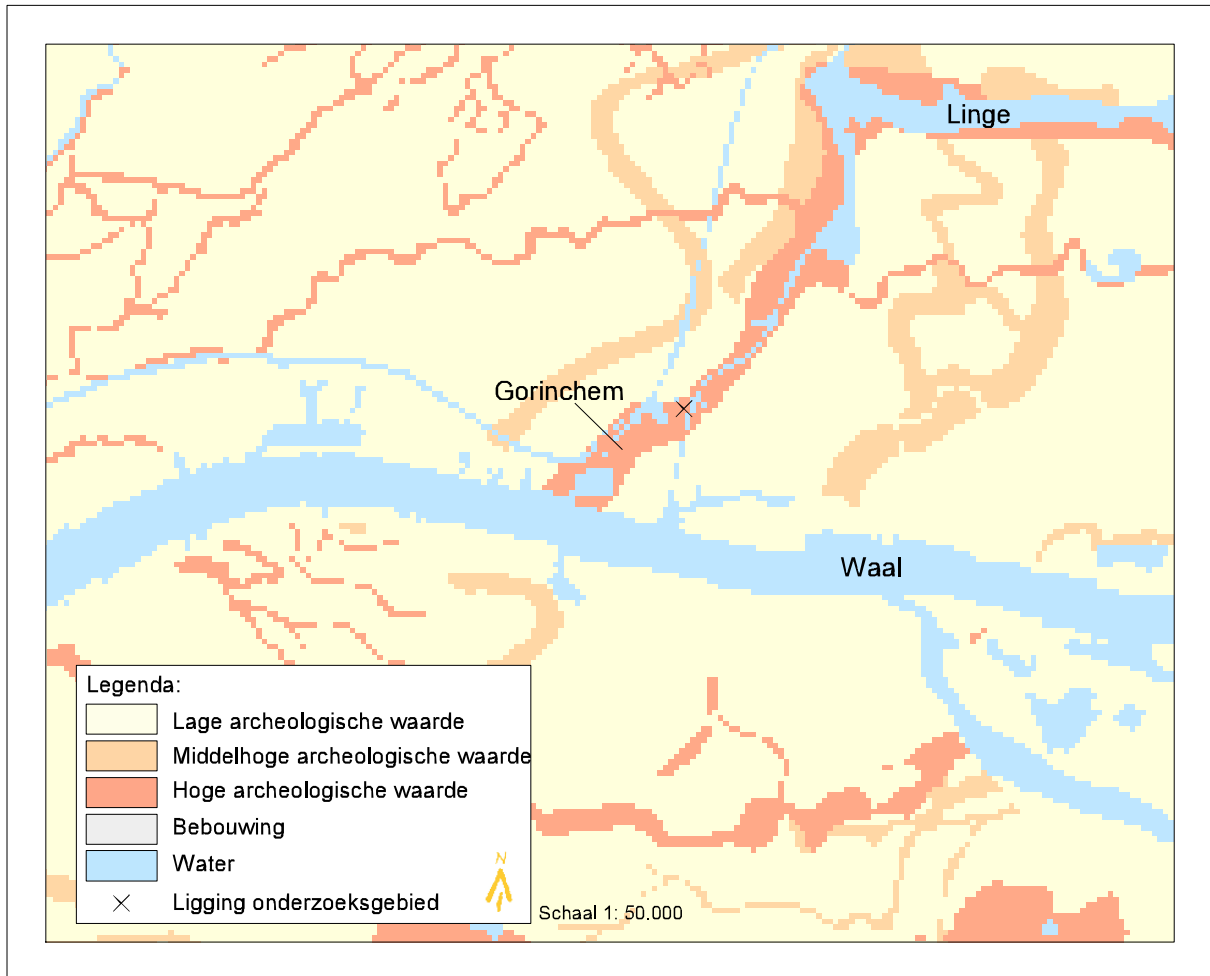

fig. 2: IKAW en ARCHIS- gegevens

3.3 Geologie en archeologie in de boringen

Het oppervlak van het onderzochte terrein is relatief vlak. Het maximale hoogteverschil tussen de NAP-ingemeten boorpunten bedraagt 60 cm (zie fig. 3). Uit de resultaten van het veldwerk blijkt dat de bodem van het plangebied heterogeen is opgebouwd (Figuren 4 en 5). Over het algemeen was de bodemopbouw onverstoord, afgezien van de bovenste 0,5 tot 1 meter.

In de boringen 2 t/m 6 kwam grijsblauwe tot blauwgrijze zandige tot zware klei voor, afgewisseld met venige laagjes. In één boring (nummer 5) werd op 3 meter diepte zand en grind aangetroffen, onder een ritmische afwisseling van klei- en veenlaagjes (zie fig. 4 en fig. 5). Vanwege de ondoordringbaarheid van het materiaal kon geen verder monster worden genomen. Geen van de andere boringen reikte zo diep. De boringen 7 t/m 9 lieten lichtbruine, vaak zandige klei zien met veel oxidatieverschijnselen, die de zandige klei ook een wat roodige kleur geven (zie fig. 4). Opvallend in boring 8 was de grote hoeveelheid postmiddeleeuws rood aardewerk in de aangeboorde afzettingen. In boring 9 was de snelle opeenvolging van laagjes zand, klei en veen karakteristiek voor een dynamisch afzettingsmilieu. Soms liet de bovenkant van de zandige klei oxidatieverschijnselen zien die met bodemvormende processen verband kunnen houden.

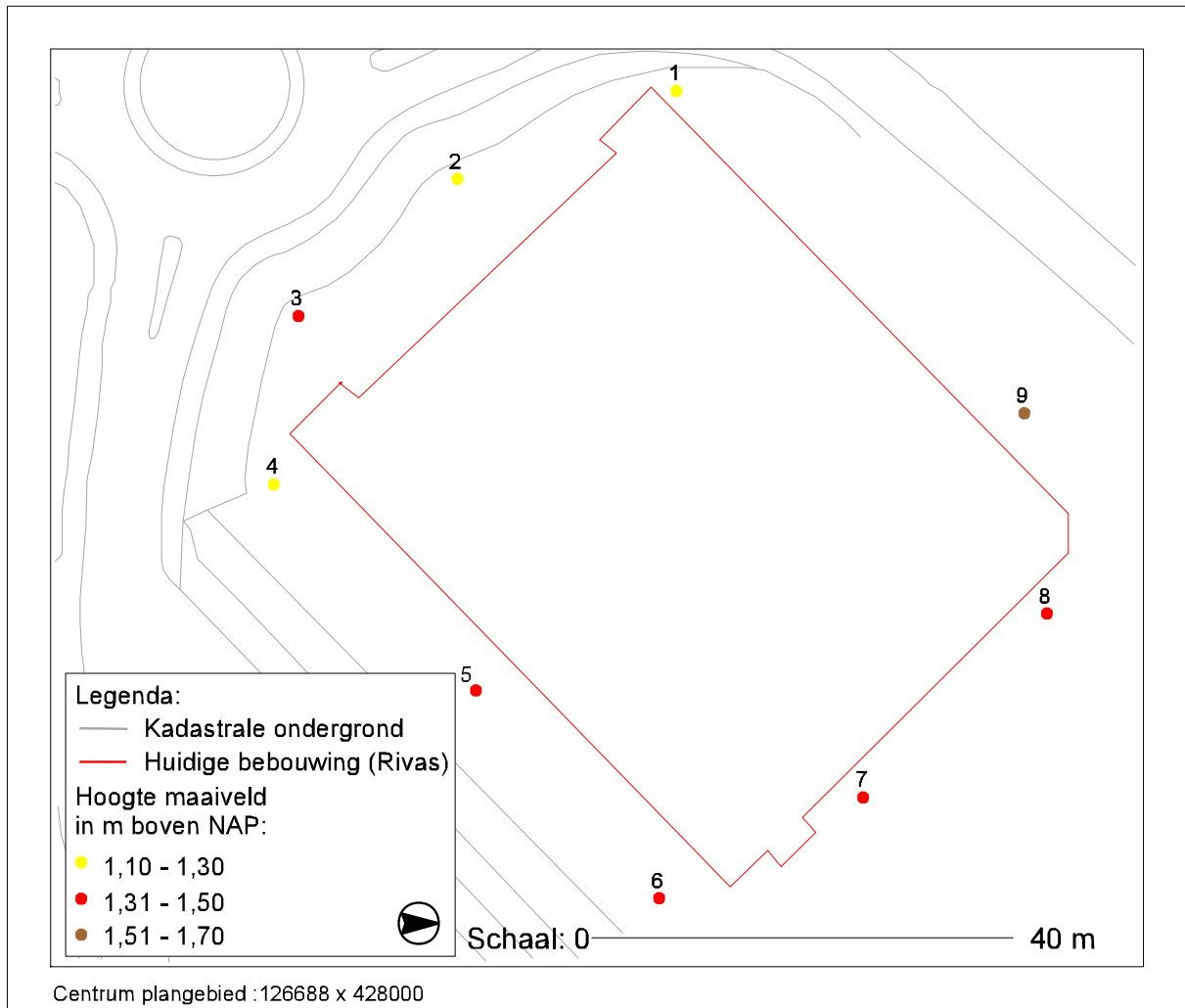

fig. 3: maaiveldhoogten in meter boven NAP

Voorlopig is duidelijk dat de ondergrond van het plangebied aan de W. De Vries Robbéweg op z'n minst twee typen rivierafzettingen kent. De meest recente, bestaande uit klei met veenlaagjes, kwam voor in alle boringen dieper dan 50 cm en bevatte postmiddeleeuwse aardewerkscherven. Op grond van de waarnemingen aan de afzettingen van boring 7 t/m 9 (lichtbruine klei met oxidatieverschijnselen) zouden dit laat-Holocène oeverwalafzettingen kunnen zijn. Typisch voor de afzettingen met klei en veen is het voorkomen van witte schelpresten en gave mollusken (slakjes). Dit zijn naar alle waarschijnlijkheid zoetwaterschelpen. De oudste rivierafzetting van zand en grind is slechts eenmaal aangetroffen, in boring 5 op 3 meter onder maaiveld (zie fig. 4).

Naar alle waarschijnlijkheid vormt dit de top van de oude geulafzettingen van de Romeinse Linge. Deze nu weer verlande rivier vormde zeker in de Romeinse tijd een belangrijke verbinding. Op grond van het relatief grote aantal Romeinse waarnemingen uit Gorkum en omgeving, is bij opgraving van dit geullichaam de verwachting voor Romeinse (of oudere) bewoningsresten hoog. Boven deze afzettingen van de Romeinse Linge werden oeverwalafzettingen van afwisselend klei en veen aangetroffen. Omdat de Linge in 1307 n.C. werd afgedamd kunnen de afzettingen erboven niet ouder zijn dan de (late) Middeleeuwen. De afzettingen zijn mede gedateerd door de vele aangetroffen postmiddeleeuwse aardewerkscherven en baksteenfragmenten. Deze vondsten waren algemeen in slechte staat. Bovendien werden stukjes steenkool en koolas opgeboord. Voor een overzicht van de vondsten zie tabel 1.

vondst	sub	boring	laag	vak	materiaal	categorie	type	aantal	periode	status	opmerking
1	1	7	3		baksteen	hard	paars	1	NT	verweerd	1 cm
1	2	7	3		baksteen	hard	rood	1	NT	verweerd	0,2 cm
1	3	7	3		steen	verbrand	lei	1	XXX	verbrand	klein fragment
1	4	7	3		koolas			3	XXX		
2	1	6	2		pijpaarde	steel	onversierd	1	NTB	onverweerd	3 cm
2	2	6	2		steenkool	hard	antraciet	1	NTC	onverweerd	1 cm ²
2	3	6	2		baksteen	hard	rood	1	NT	verweerd	brokje
2	4	6	2		steen	grind	rivier	1	XXX		slechts klein fragmentje
3	1	8	3		baksteen	hard	rood	19	NT	verweerd	gemiddeld <1,2 cm, grootste fragment 2 op 3 cm
3	2	8	3		aardewerk	rood	geglazuurd	3	LMEB/NT	fragmentair	glazuur onverweerd, zeker 1 fragment gedraaid
3	3	8	3		aardewerk	rood	slibwaar	1	NT	verweerd	
3	4	8	3		aardewerk	rood	geglazuurd	1	NT	matig verweerd	fragment van oortje of voetje van grape met zwart blinkend glazuur, >NTB
3	5	8	3		koolas			1	XXX		
3	6	8	3		steenkool	hard	antraciet	1	NTC	verweerd	
3	7	8	3		aardewerk	indet	wit	3	XXX	verweerd	
4	1	1	2		baksteen	hard	paars	1	NT	verweerd	
4	2	1	2		aardewerk	rood	geglazuurd	2	LMEB/NT	verweerd	hard glazuur, schilfers
4	3	1	2		steen	kiezel	rivier	1	XXX	gerold	kwartsgesteente
4	4	1	2		steenkool	hard	antraciet	2	NTC	fragmentair	kleine stukjes
5	1	2	2		baksteen	hard	rood	4	NT	fragmentair	van 0,3 cm tot 3 op 3 centimeter, schilfers
5	2	2	2		steenkool	hard	antraciet	1	NTC		fragmentje
5	3	2	23		aardewerk	indet	wit	2	XXX	verweerd	
5	4	2	2		aardewerk	faience	tinemail	1	NTC	verweerd	fotografische opdruk
5	5	2	2		indet	verbrand		3	XXX		
6	1	2	3		baksteen	hard	rood	1	NT	verweerd	schilfer

Tabel 1: Gorinchem Politie regiokantoor - vondstenlijst

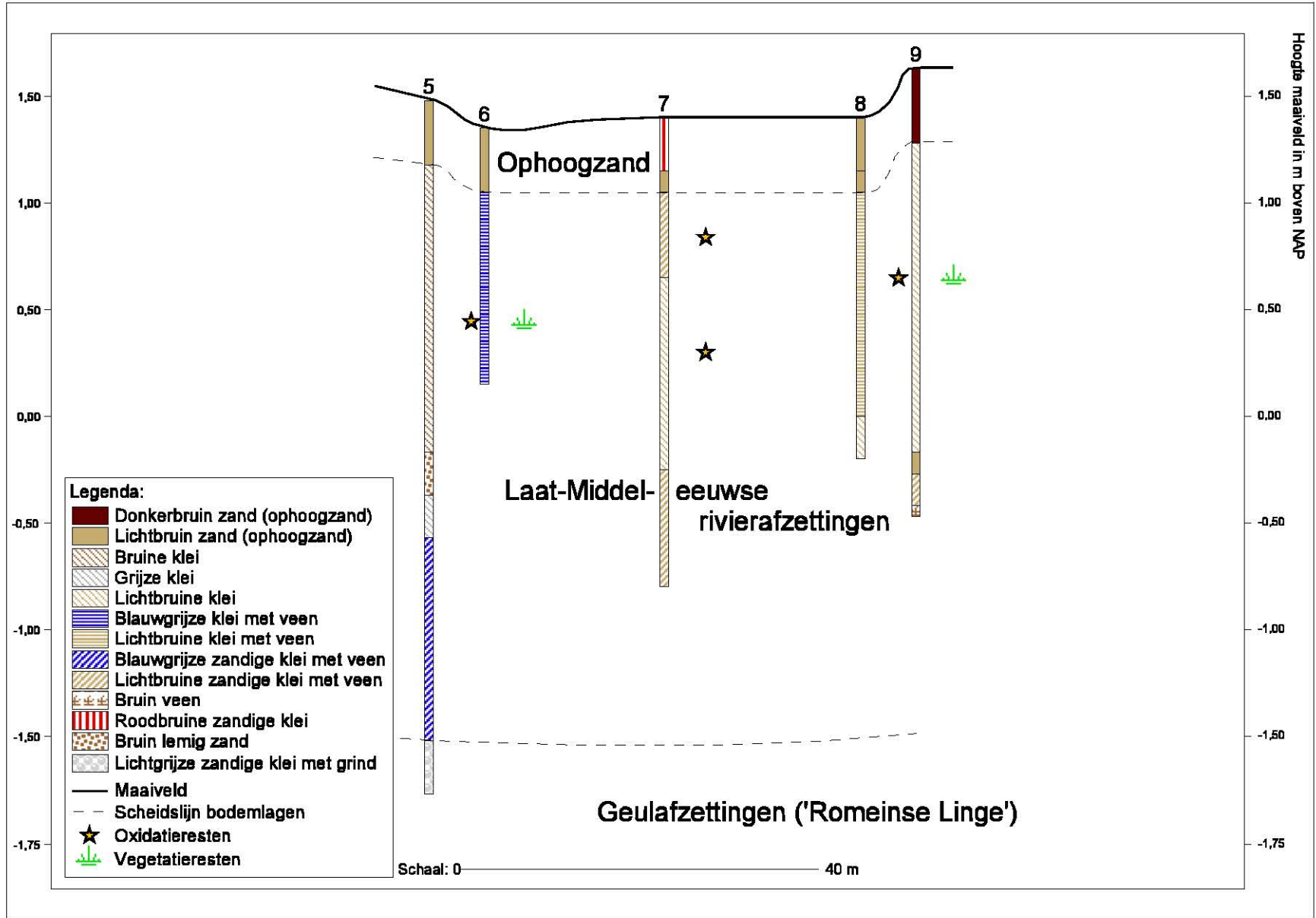

fig. 4: bodemprofiellijn b.p. 5-9

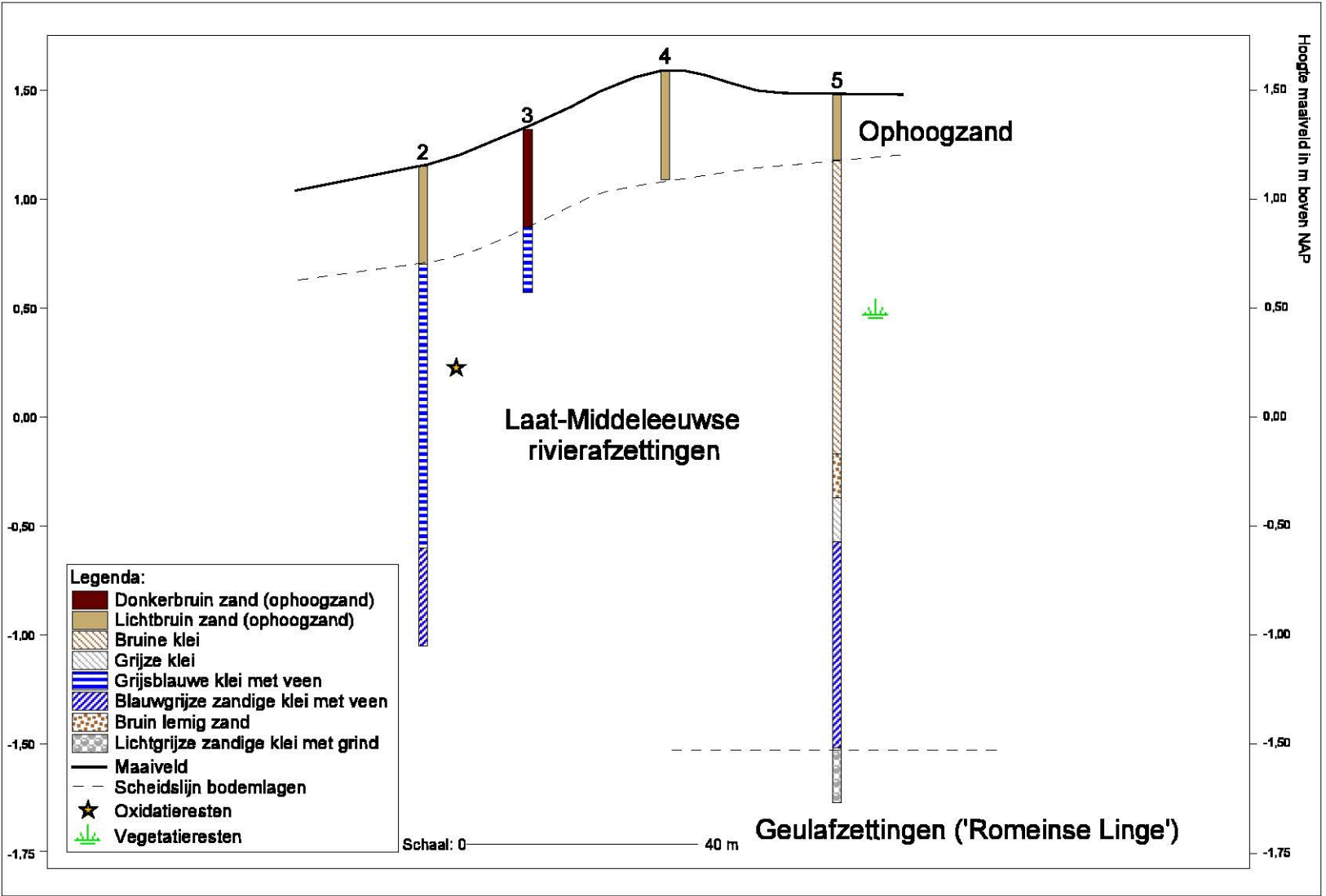

fig. 5: bodemprofiellijn bp. 2-5

4 Conclusie

Uit eerdere vondsten in de nabije omgeving van het plangebied, uit het beschikbare kaartmateriaal, alsmede uit de literatuur, blijkt dat de omgeving van het plangebied in ieder geval werd bewoond vanaf de Romeinse Tijd en dat de Linge in die tijd werd bevaren. De bodemprofielen die uit de boringen werden gereconstrueerd met de vondsten wijzen op een onverstoord bodemprofiel met uitzondering van de bovenste 50 cm. Direct daaronder liggen onverstoorde rivierafzettingen die dateren uit de laatste 700 jaar. De laatmiddeleeuwse aardewerkscherven in bijna alle boringen tonen aan dat deze oeverafzettingen ofwel toen bewoond werden ofwel dat deze bewoningsresten na die tijd vanaf andere plaatsen verspoeld zijn. Op 3 meter onder maaiveld (1,5 meter beneden NAP) werden zand en grind van de vroegere 'Romeinse' Linge aangetroffen.

5 Aanbeveling

Op grond van de hierboven uiteengezette geo-archeologische analyses adviseren wij aanvullend archeologisch onderzoek (proefsleuven) indien de bodem bij het bouwrijp maken van het terrein dieper dan 1 meter verstoord wordt.

6 Literatuur

Berendsen, H.J.A. & Stouthamer, E., 2002. *Palaeogeographic development of the Rhine Meuse delta, The Netherlands*. Koninklijke Van Gorcum, Assen

Berendsen, H. J.A., 1990. River Courses in the Central Netherlands during the Roman Period. *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek 40*, p. 243-249.

Cultuurhistorische Hoofdstructuur Zuid-Holland, regio Alblasserwaard en Vijfherenlanden. Provincie Zuid-Holland, Den Haag, 1999.

Verbraeck A., 1970. Toelichtingen bij de Geologische kaart van Nederland 1 : 50 000. Blad Gorinchem Oost (38 O). Rijks Geologische Dienst, Haarlem

Vink, T., 1954. *De Rivierstreek*. Bosch en Keuning, Baarn.

Overzicht geologische perioden

Periode			C-14 jaren voor heden
Holoceen	Postglaciaal		10.000 – heden
			10.000 – heden
		Subatlanticum	3.000 – heden
		Subboreaal	5.000 – 3.000
		Atlanticum	5.000 – 7.500
		Boreaal	9.000 – 7.500
Pleistoceen	Weichselien	Preboreaal	9.000 – 10.000
			2,3 milj – 10.000
			120.000 – 10.000
		Late Dryas	11.000 – 10.000
	Allerød	12.000 – 11.000	
	Bolling	13.000 – 12.000	
	Eemien		130.000 – 120.000
Saalien		250.000 – 130.000	

Overzicht archeologische perioden

Periode		Code
Paleolithicum	Tot 8800 vC	PALEO
Paleolithicum Vroeg	Tot 300.000 C14	PALEOV
Paleolithicum Midden	300.000 - 35.000 C14	PALEOM
Paleolithicum Laet	35.000 C14 – 8800 vC	PALEOL
Mesolithicum	8800 – 5300 vC	MESO
Mesolithicum Vroeg	8800 – 7100 vC	MESOV
Mesolithicum Midden	7100 – 6450 vC	MESOM
Mesolithicum Laet	6450 – 5300 vC	MESOL
Neolithicum	5300 – 2000 vC	NEO
Neolithicum Vroeg	5300 – 4200 vC	NEOV
Neolithicum Midden	4200 – 2850 vC	NEOM
Neolithicum Laet	2850 – 2000 vC	NEOL
Bronstijd	2000 – 800 vC	BRONS
Bronstijd Vroeg	2000 – 1800 vC	BRONSV
Bronstijd Midden	1800 – 1100 vC	BRONSM
Bronstijd Laet	1100 – 800 vC	BRONSL
IJzertijd	800 – 12 vC	IJZ
IJzertijd Vroeg	800 – 500 vC	IJZV
IJzertijd Midden	500 – 250 vC	IJZM
IJzertijd Laet	250 – 12 vC	IJZL
Romeinse tijd	12 vC – 450 AD	ROM
Romeinse tijd Vroeg	12 vC – 70 AD	ROMV
Romeinse tijd Midden	70 – 270 AD	ROMM
Romeinse tijd Laet	270 – 450 AD	ROML
Middeleeuwen	450 – 1500 AD	XME
Middeleeuwen Vroeg	450 – 1050 AD	VME
Middeleeuwen Laet	1050 – 1500 AD	LME
Nieuwe tijd	1500 – heden	NT
Nieuwe tijd A	1500 – 1650 AD	NTA
Nieuwe tijd B	1650 – 1850 AD	NTB
Nieuwe tijd C	1850 – heden	NTC
Onbekend		XXX